

CIVIL SERVICE
ACADEMICUS

WATKINSE
F. R. S. 1874

Filosofiasta, avarammin

KESKUSTELU RANSKAN 1800-LUVUSTA PROFESSORI MATTI KLINGEN KANSSA

”Modernin filosofian koko saattue saksalaisen sielun sopukoissa näyttää itse asiassa olevan varjokuvaa, kaikua poliittisesta elämästä ja tapahtumista, joiden keskuksena on ollut Ranska.” Näillä sanoilla aloitti monialauransa liberaali kriitikko Edgar Quinet. Hänen kärjistyksessään oppineiston syväfilosofiat kalpenivat vallanjakojen ja barrikadikamppailujen rinnalla. Quinet’n mukaan saksalaisten rauhassa rakentama järjestelmien seuraanto jäljitteli suurta linjaa, jolla ranskalaista järjestystä oli pidetty ja vaihdettu verissä päin. Kant vastasi kansalliskousta, Fichte konventtia, Schelling keisariutta ja Hegel pyhää allianssia.”¹

”Ei vailla viehätystä”

Katkelma on Matti Klingelle mieleen. Osuvuuden laita saattaa olla niin tai näin, mutta ”jännittävä ajatus” siihen Klinges-tä sisältyy. Historioitsijana hän siirtyy kuitenkin Quinet’n kautta historiankirjoituksen uudistamiseen. Quinet ranskansi Herderiä ja tutki muuan muassa antiikin Kreikkaa sekä nykyajan Italiaa ja Saksaa.

Keskeisin hahmo historian keinoin toteutetussa älyllis-kulttuurisessa remon-tissa oli Jules Michelet. Tämän ”kään-teentekeväksi intellektuaaliseksi elämyk-seksi” Klinge mainitsee italialaisklassiko Giambattista Vicon, jota Michelet käänsi 1820-luvulla. Sittemmin hän kir-joiitti kuuluisan kirjan ’kansasta’. Radi-kaalien painotustensa tähden hän joutui lopettamaan Collège de Francen luen-tonsa toisen keisarikunnan tiukoissa olois-sa. (Kirjallisuuden professoriksi nimitet-ty Quinet koki jo 40-luvulla saman kohtalon uskontokriittisten luentojensa tähden.) Michelet sai silti viimeisteltyä laajat historiategokset Ranskasta yleensä ja vallankumouksesta erikseen. Yhdessä Quinet’n, François Guizot’n ja Augustin Thierryn kanssa hänestä tuli aikakauden johtava historioitsija.

Eittämättä pitää muistaa historialli-

sen ajattelutottumuksen vahvistuminen, kun hahmottelee aikakauden ranskalais-ta filosofisuutta. Ernest Renan nimitti ih-mishengen historiaa ”XIX vuosisadan to-delliseksi filosofiaksi”². Hippolyte Tainen sanoin se oli ”1800-luvun suurin ponnis-tus ja suurin saavutus”. Itsekin kirjalli-suus-, yhteiskunta- ja kulttuurihistoriaa harjoittanut multi-intellektuelli painotti historiaa ”tieteenä”. Hän korosti filologi-sen (lähde)kriitiikin, sympatian ja syste-matiikan leimaamaa murrosta. Painavim-min Taine, Renanin tapainen omapäi-nen positivistisesti, tähdensi kuitenkin historiallisessa tarkastelutavassa esittäytyvää ajan ”uutta henkeä”³.

Myös Klinge laajentaa historian mer-kitystä ajan ajattelutapoihin viittaamalla Auguste Comteen. Edistyksen ”asteik-koineen tai portaikkoineen” Comtekin oli historiallinen ajattelija. Ehdotukseen siitä, että Lamarckille kuuluisi kunnia täl-laisen näkökulman avaamisesta, Klinge vastaa periaatteellisen suopeasti. Hän ei kuitenkaan tarkastele väitettä sen vaka-vammin tai punnitse muitten, kuten Benoît de Maillet’n, Buffonin tai Robinet’n ehdokkuutta. Sen sijaan hän tarjoaa anekdootin kuin vastalahjaksi Quinet-sitaatista.

Sanat Lamarckin patsaan jalustassa ovat näet jääneet Klingen mieleen. Ne asettavat erään brittitutkijan myöhem-mät maineteot ainakin ranskalaispatri-oottisesti tarkastellen oikeisiin mitta-suhteisiin. (Darwinin selektiomekanismi ’olemassaolon taisteluineen’ ja ’sopivim-man loonjäämisineen’ kävi jo Klingen mukaan yksiin uusliberalistisen kapitalis-min kanssa.) Lamarckin muistomerkin pystyttäjien tervehdys miehelle, jolla oli selkärankaa ja joka myös ensimmäisenä erotti selkärangattomista, kuuluu: ”Kehitysoopin keksijälle”.

19. vuosisata

1800-lukuspesialisti ja Ranskan-tuntija Klingeltä sopii kysyä, missä määrin Rans-kan XIX vuosisadasta kannattaa puhua omana aikakautenaan. ”Suuren Vallan-kumouksen ja ensimmäisen maailman-sodan välisen ajan Ranska on mielekäs kokonaisuus – sekä Ranskan että koko Euroopan historiassa. Ranska on pitkäl-ti avain koko 1800-luvun historian tutki-mukseen.”

Maa oli edellisellä vuosisadalla ”saa-vuttanut kulttuurisen ja intellektuaalisen dominanssin”. Tähän kuuluvat tietten-

kin väestölliset ja taloudelliset kehityskulut, mutta Klinge arvelee nyt olevan tärkeintä keskittyä intellektualiteetteihin. Kuten esimerkiksi aikakauden johtavan sivistyskielen määrittämiseen: ”1800-luvulla ranska dominoi ilman mitään kilpailua.”

Klinge muistuttaa lähtökohdasta: ”1800-luku alkaa Ranskan tappiolla. Maa miehitetään 1814. Se menettää sotilaallisen ja taloudellisen johtoaseman. Muiden valtioiden keskeiseksi huoleksi tulee pitää Ranska kontrollissaan ja estää toisaalta omissa yhteiskunnissaan Ranskan vallankumouksen kaltaiset tapahtumat.”

Avautuu väylä kiehtovaan aihepiiriin. Mutta aivan kuin Klinge antaisi ymmärtää, että tämänkaltaisille asetelmille riittää pikakatsaus. Niin kohdallaan kuin olisikin kysyä häneltä, millä tavoin vuosisadan loppua voisi hahmottaa – kuinka *fin de siècle* ja *la belle époque* erkanevat toisistaan tai miten muuten voisi erottaa kolmannen tasavallan kolme ensimmäistä vuosikymmentä 1900-luvun alusta – on helppo valita toisin. Tulee tilaisuus tarttua vieläkin filosofisempaan, tunnustella 1800-luvun yleistä kulttuuri-ilmastoa.

Porvaristo tulee

”Minua kiinnostaa etenkin porvarillisuuden muodostuminen. Vanha yläluokka säilyttää asemiaan ja omistuksiaan, mutta sen hallitsevan roolin syrjäyttää vahvistuva porvaristo tai keskiluokka. Tässä Ranska eroaa etenkin Venäjän, Itävallan ja Preussin tilanteista. Ranskan porvarillistuminen saa ilmenemysensä esimerkiksi parlamenttidebateissa ja lehdistössä, kirjallisuudessa.”

Tai niin kuin Klingen teoksen *Porvariston nousu* (1986/1994) viimeiset rivit kuuluvat:

”Saksalaiset professorit ja insinöörit, englantilaiset liikemiehet ja siirto-
maavirkailijat, ranskalaiset taiteilijat ja pankkiirit olivat lopullisesti astuneet johtoon. He kuuluivat kaikki porvariston laajan käsitteen piiriin. [...] Siitä mikä 1700-luvulla oli ollut pienen aristokratian kokeilua, tuli suurten porvarillisten ryhmien ominaisuutena konkreettista todellisuutta. [...] porvariston esiinmarssi, sen edustamien voimien vapaa vaikuttaminen, tapahtui vain osittain ylempien ja alempien luokkien kustannuksella. [...] Eurooppa astui suurim-

man loistonsa ja suurimman itseinhonsa aikakauteen.”⁴

Klinge mainitsee nyt nimet Cousin, Comte, Renan ja Michelet. Nämä keskeiset intellektuellit olivat – ”porvareita”. Samoin on laita puoliaristokraattisuu-
teen kurottaneiden kirjailijoiden Hugon ja Dumas’n. ”He ovat porvarillisia sekä mielikuvissamme että sen perusteella, mitä elämäkertojen perusteella tiedämme heidän elämäntyylistään, toimintavastaan ja ajattelumallistaan.”

Sosiaalisena luokkana porvaristo paikantuu suureen vaihteluväliin, ”käsityöläisistä pankkiireihin”. Ratkaisevaa on Klingen sanoin ”identifioitumisen tapa: ei olla aatelialta – ainakaan vanhaa aatelia.” Toinen erityispiirre on urbanisoituminen. Porvarillistuminen tarkoittaa ennen kaikkea uuden kaupunkilaisen keskiluokan syntymistä, kasvamista ja vahvistumista.

Vallankumouksen perintö

Hakemalla hakien voi löytää jännitteen Klingen lausumista. Yhtäältä hän alleviivaa 1800-luvun yleisluonnehdinnassa porvarillisuuden vastustamatonta voitokulkua. Toisaalta hän viittaa porvariston voimannäyttöön jo 1789 Suuren Vallankumouksen taustasyynä. Revoluution johti kuningas- ja läänityspersustaisen *l’Ancien Régimen* legitimitietin kato. Se taas aiheutui syvimmältään ”pitkäaikaisesta syvälle ulottuvasta aatteellisesta ja sosiaalisesta kehityksestä, porvariston ja porvarillisen ajattelutavan merkityksen suhteellisesta voimistumisesta”⁵.

Klinge kuittaa väitteiden välisen kitkan viittaamalla vallankumouksen ”kaksivaiheisuuteen”. Ensin tapahtui porvarillisen ’kolmannen säädyn’ esiinmarssi; ideologi Sieyès julkaisi 1789 kirjasen *Qu’est-ce que le tiers état?* Kolmas sääty muodosti perustuslaillisen kansalliskokouksen, konstituantin. Vasta sitten, kansalliskonventin perustamisesta syyskuusta 1792 lähtien, radikalisoituttiin ja edettiin terroriin saakka.

Perusasetelmasta Klinge ohjaa yhteen vallankumouksen tunnussanaan – ”tasa-arvoon” – ja etenee läpi sen kirjainten aina unohtuneeseen sisältöön saakka. ”Vallankumouksen tärkeimpiä periaatteita oli itse asiassa omaisuuden suojeleminen. *Égalité* tarkoitti alkujaan ennen muuta sitä, että kaikki lapset saavat periä yhtäläisesti vanhempansa. Käytiin niin isän mielivaltaa kuin esikoispojan etuoikeuttakin vastaan. Konkreettinen por-

”Vallankumous poisti aateliston feodaalioikeudet. Samalla kirkko menetti omaisuutensa, mikä meillä ja muualla protestanttisilla alueilla oli tapahtunut jo 1500-luvulla. Tässä mielessä Suuri Vallankumous oli porvariston vallankumous.”

varillinen omaisuusturva oli kolmannen säädyn päävaatimuksia.”

1800-luku selittyy mullistuksen varhaisvaiheessa esiin murtautuneen porvarillisuuden jatkona ja kehittymisenä. *Porvariston nousu*ssa korostuu tavan takaa julkisuuden uusi merkitys. Hyväksynee Kö Klinge sellaisen tulkinnan, että porvariston kumouksellisen esiintulon ymmärtämiseksi – porvariston itse itsensä ymmärtämiseksi – tarvittiin pitkä ja polveileva porvarillinen 1800-luku. Että kysymys on yleisestikin historiassa tavattavasta marssijärjestyksestä, jossa tapahtumaa seuraa sen merkitysten työstö. Aitutlaatuista oli nyt se, että suuren vallankumouksen jälkeen lujittuva ja itsetajautuva ryhmä, porvaristo, kehitti erityisen kriittisen koneiston, eriytyvän taidon ja kilpailuhenkisen käytännön tähän itsemääräyksen prosessiin: lehdistön.

Miksei hän tätä kovasti klingeläistä tulkintaa hyväksyisi. ”Ehdottomasti on näin.” Klinge jatkaa:

”Jo 1700-luvulla maailmankaupan ja kulutuksen uudet muodot alkoivat horjuttaa perinteisiä säätyjakoja. Sisältä päin sääty-yhteiskuntaa taas murensivat toisenlaiset hierarkiat vapaamuurareiden kaltaisissa salaseuroissa sekä tietysti uudet aatteet ja filosofiat. Vallankumous poisti aateliston feodaalioikeudet. Samalla kirkko menetti omaisuutensa, mikä meillä ja muualla protestanttisilla alueilla oli tapahtunut jo 1500-luvulla. Tässä

mielessä Suuri Vallankumous oli porvariston vallankumous.”

Kun kuvataan porvarillisten 1800-lukulaisten tarvetta oivaltaa itsensä käsittämällä oman valtaantulonsa tausta ja alku, täytyy lisäksi ottaa huomioon Napoleonin konsuli- ja keisarikauden erityisyys. Kuten Klinge summaa, lyhyenä aikana ehdittiin ”saavuttaa ja menettää suurvalta-asema”. Kun muut voimat heikentyivät, porvaristo hyötyi ja kasvatti vaikutusvaltaansa.

1848

Vuoden 1830 vallankumous saa jäädä väliin, vaikka se olisikin perin mielenkiintoinen juuri Klingen teroittamien kahden pääseikan kannalta. Kuuluihan vallanvaihdon välittömiin syihin kuningas Kaarle X:n yritys suitsia sananvapautta. Ja seurasihan heinäkuista kapinaa ”porvariskuningas” Ludvig Filipin hallintokausi.

Vallankumousvuosi 1848 on silti jännittävämpi haaste porvarillisuusteesille. Voimansa näytti nyt vapaamielinen, tasa-vertainen porvaristo. Se oli edennyt sosialismin suuntaan jo niin pitkälle, että koko käsite ’porvarillinen’ alkaa muodostua hankalahkoksi osaksi selitysperstuaa.

Klingen mukaan koko ”hyvin mielenkiintoinen 1840-luku” vertautuu suorastaan 1960-lukuun: ”Ne olivat suurten ideologioiden aikakausia. Oli noussut esiin vaikutusvaltainen joukko, jolla oli intellektuaalinen kapasiteetti ja välineet – etenkin lehdistö – asioiden muuttamiseen. Molemmilla kerroilla koettiin vastareaktio vanhemman työväen ja etenkin vanhoillisen maaseutuväestön taholta.”

Tasavallan palauttamisen jälkeen ryhdyttiin voimallisiin uudistuksiin, kansallisten työpajojen kaltaisiin poikkeuksellisiin hankkeisiin. Ääkinäiset ja äärimmäiset muutokset johtivat kuitenkin edistys-älymystön ja suurten kansanjoukkojen väliseen juopaan. ”Pariisilaiset kuningasvallan kaatajat saivat tilalle vieläkin tiukemman keisarivallan.”

Klingen lähestymistavan toimivuudelle olennaista onkin, että kumouksellinen etujoukko hävisi heti voittonsa perään. Liikehdintää seurasi reaktio oikealle. Presidentiksi äänestettiin viisimiljoonaisen maalaisväestön tuella Napoleonin veljenpoika Louis-Napoleon Bonaparte. Tämä Michelet’n ”idiotiksi” luonnehtima mies kaappasi vallan 1852 ja julistautui pian keisariksi.

Vastavoimat

Yhtäältä Klinge sisällyttää ”porvariston laajaan käsitteeseen” niin sosio-ekonomisesti kuin aatteellisestikin laavan tyyppivalikoiman. Se sisältää myös perinpohjaisia yhteiskuntauudistuksia tavoittelevat hengensuunnat. Toisaalta porvaristo näyttyy vakauden ja turvallisuuden ruumiillistumana, subversivisuuden hillitsijänä.

Henkilötasolla ero näyttäisi kulkevan jossakin Hugon ja Proudhonin välillä. Ensin mainittu oli jo tunnustettuna kirjailijana ja akateemikkona Napoleon III:n ajan legendaarisin toisinajattelija. Klinge muistuttaa, kuinka Hugo hankki itselleen kuolemattomuuden maanpako-laisprofeettana, kriittisenä aaterunoilijana ja kansainvälisten pasifistikongressien johtajana. Toisesta mainitusta kuulaan klingeläinen *litote*: ”Proudhon meni varsin pitkälle”.

Klinge ei peittele vastenmielisyyttään erilaisia lineaarisen kehityksen malleja kohtaan. Onhan hän esimerkiksi kirjoittanut siitä, kuinka 1840-luvun kansallista ja sosialistista poliittista debattia tärkeämpi saattoi hyvinkin olla kiista uskonnollisuuden ja (katolisen) kirkon asemasta⁶. Jos luulee ajattelun painopisteen siirtyneen jo ikään kuin ohii hengellisyyden ja vanhojen instituutioiden, johtuu harhaan.

Hieman samaan suuntaan viittoili nuori Renan. Hän paitsi uskoi tieteilisyyden jatkavan – tai syvimmiltään olevan – uskonnollisuutta, myös lausui: ”Kristinuskon kunniaksi luettakoon, että se edelleen täyttää puolet ajatuksestamme ja kiinnittää itseensä kaikkien ajattelijoiden huomion, yhtä hyvin uskonnonvastustajien kuin uskovaistenkin”⁷.

Klingen näkökulmasta voi myöntää, että uudistusmielisten radikaalien väljä koalitio ”pakotti muut ryhmät dialogiin”. Tästä ei kuitenkaan pidä päätellä, että tapahtumain kulku olisi noudattanut yltiöpäisiä kaavailuja. Klingen sanoin ”se kai sentään eteni hieman toisin”. Toisekseen ei tule menetellä niin, että vastapuoli ja siten vuoropuhelu häviävät kuvasta. Jotain muistetaan turhan usein jonkin muun kustannuksella. Jää uupumaan unohdettujen tosiasiallinen panos ajatteluun. ”Eteviä ajattelijoita on ollut puolella jos toisellakin.”

”1800-luvulla uudenlaista yhteiskuntaa, verellistä tai veretöntä vallankumousta suunnitelleet ajattelijat” tulisi

Klingen mukaan nähdä yhteydessään porvariston konsolidaatioon. Radikaalien vastavoima eli ”porvariston ja pienkapitalistien suuri massa” oli vahvistunut. Yhä suuremmalla osalla ihmisistä ”kun oli jo vähän kapitaalia”.

Klinge arkistaa asian: pankkeihin luotamaton ranskalainen perheenemäntä alkoi pitää kotona piilossa ja varalla vaihtelevansuuruista kultaerää. Piti puolustaa jatkuvuutta ja vakautta. Uudistajia korostettaessa tulisi siksi muistaa vastavoiman painoarvo. ”Se määräsi varsinaisen elämänsävyä.”

Tyypittelyt

Aikakausien karakterisoinnista Klinge on kirjoittanut paljonkin. Hänen teoksensa *Idylli ja uhka* kuvaa Zachris Topeliusta yhtäaikaa 1840-luvun vilkkaan aatekeskustelun ja melskeisten tapahtumien seuraajana ja tulkitsijana sekä ajan atmosfääriin tai ’kokonaisluonteeseen’ katseensa tarkentavana historioitsijana⁸. Samansukuisen historioinnin saattaa tunnistaa jatkuvan ja muuntuvan Klingen omassa työssä.

’Varsinainen elämänsävy’ tapaa aikakauden filosofista yleisilmettä. Udel-takoon vielä Klingeltä, miten Ranskassa alaa ja kannatusta valtaava positivistinen ajattelutapa istuikaan porvarillistumiseen. Turvallisuushakuisen porvariston saattoi kai kuvitella toivottavan positivismin tervetulleeksi. Sen edustama järkipäinen yhteiskuntasuunnittelu ainakin loi vaurautta ja vaimensi kapinamieltä. Satumoisin kirjoittaa porvaristosta myös vuosisatamaalailussa kunnostautunut ja ’positiivisesta hengestä’ meteliä pitänyt nuori demokraatti Renan:

”Suurin ajankohtainen palvelus ihmishengelle olisi löytää menettelytapa, jolla tuotetaan kaikille aineellista apua. Ihmishenki ei ole todella vapaa, ennen kuin se on täydellisesti vapautettu aineellisista välttämättömyksistä, jotka nöyryyttävät ihmistä ja hidastavat hänen kehitystään. Näillä parannuksilla ei ole itseisarvoa; mutta ne ovat ihmisarvon ja yksilön täydellistymisen ehtona. Pitkä työ, jonka ansiosta porvariluokka rikastui keskiajalla, näyttää varsin epäpyhäältä ilmiöltä. Havainto muuttuu, kun tajutaan, että koko moderni sivilisaatio, joka on porvariston tekoa, olisi muuten jäänyt vaille mahdollisuut-

taan. Tieteen saattoi maallistaa vain riippumaton ja siis varallisuushuoleton luokka.”⁹

Klinge kertoo, kuinka tilaston käyttö yleisty- ti ja keskiarvon käsite keksittiin. Monet uusista hallinnan keinoista olivat peräi- sin armeijasta, ”täydellisimmästä organi- saatiosta”. Varsinkin ”Napoleonin ajan valtavi- joukkojen” suunnittelu, siir- tely ja huolto vaikuttivat yleiseen ke- hitykseen. Yhteiskunnalliseksi kysymyk- seksi vuosisadan keskiöön nauliutuivat työn uudelleenjärjestelyn ja uusjaon on- gelmat, mistä muistuttavat esimerkiksi Louis Blancin *L'organisation du travail* (1840) ja Émile Durkheimin *De la divisi- on du travail social* (1893).

Samassa Klinge huomauttaa, että luokkaperusteinen jäsentämistapa oli ollut ajatustenvaihdon peruspiirteitä jo kauan ennen Marxia. Oli käyty vuosi- kymmenten talouskeskustelu, vaikkapa ideologifilosofia lähellä olleen Jean-Bap- tiste Sayn poliittisen ekonomian poh- jalta. Siksi Klinge varaa Marxin puheel- le upouuden post-utooppisen ’tieteelli- sen’ sosialismin perustamisesta epiteetin ’suuri huijaus’.

Klingen kritiikki antaisi lisäaiheen kysyä Marxin laatimista aikalaisrapor- teista ja Pariisin-kokemuksista. Mutta tiedustelluksi tulee nyt vain se, mahtaa- ko *Kommunistinen manifesti* porvariston muuttavan voiman kuvauksineen sitten- kin vaivihkaa taustoittaa myös klingeläi- tä 1800-lukutulkintaa. Klingelle ei tuota vaivaa tunnustaa Marx ”fiksiksi”.

Virtaamat

Askel varsinaisempaan filosofiaan pitäisi ottaa unohtamatta ongelmallista tuota ’varsinaista filosofiaa’. Piirretään pika- vedoin Klingen arvioitavaksi XIX vuosisadan ranskalaistrendit. Ideologien nousun ja tuhon jälkeisestä uusvanhoil- lisen hengellisyyden hallinnasta erottuu vähitellen eklektismin pyrky ja pääsy valta-asemaan. Kun se jatkaa virallisenä (valtio)filosofiana, varjossa tai vastassa seisoo ensin positivismi. Eklektismin heiketessä ja positivismi hajautuessa 1800-luvun viimeisen kolmanneksen aikana esiin astuvat uusmetafyiikka ja uskantilaisuus sekä kokeellisen psyko- logian ja empiirisen sosiologian inspi- roimat erikoiskeskustelut.

Klinge pidättäytyy vastalauseista. Hän tyytyy huomauttamaan, että kokeel- linen psykologia ja kokeellisuus laajem-

minkin seurasi positivismin vanavedessä. Seuraavan vuosisadan alkuun mennessä vahvistuneesta antipositivismista Klinge on tarjonnut aatehistoriallisen yleiskuvan teoksessaan *Vihan veljistä valtiososialis- miin* (1972). Siinä esiintyy tärkeällä sijal- la – Klingen eri yhteyksissä esille tuoma – Henri Bergson. Hänen pian pyörretyk- si lähtökohdakseen kirja tarjoaa 1880-lu- vulla läpilyönyttä liberalistis-maallista ja positivistista maailmankäsitystä.

Kirjassaan *Romanus sum* (1991) Klinge taas valottaa filosofien roolia ennen Suurta Vallankumousta, sen aikana ja sen jälkeen. Filosofian tervehtiminen pe- lastajana tai tuhoajana heijastui henkilö- tasolla Voltairen ja Rousseauin vaihtelevaan kunnianarvoisuuteen ja kiistanalai- suuteen.¹⁰ Kun Klingeltä nyt kyselee ’fi- losofian’ käsitteen tärvetyksen perään kumouksen jälkeisten kohtuuttomien ke- hujen ja suhteettomien syytösten tulvas- sa, hän vastaa tyyneesti. Sanat *philosophie* ja *philosophique* eivät hänen tietääkseen kummempin mullistuksissa turmel- tuneet. Ne esiintyvät neutraalien osoit- timien tapaan vaikkapa teosnimistössä. Rajatunmat ilmiöt tai tarkemmin erot- tuvat toimijat, kuten *les philosophes* tai *parti philosophique*, kylläkin aiheuttivat eripuraa.

Mikäli valistusfilosofian ja 1800-luvun filosofian välillä oli katkosta ollenkaan, se johtuu etupäässä filosofian monitulkintaisuudesta. Klinge toteaa, että jos käyttäisimme suurista valistajista nimitys- tää ”kirjailijat tai ensyklopedistit”, jatku- vuus kumouksen jälkeiseen aikaan olisi ilmeisempää.

Klinge tarkentaa vielä uskantilaisuus- den tapaisten virtausten irtiottohetken. Hän liittää ne Preussin sodan jälkeiseen suureen tieteen ja koulutuksen uudelleen- arviointiin. Tätä reformia edeltävä ’fi- losofia’ onkin monivivahteinen kysymys. Vastaamiseksi tarvitaan aikakausikarakte- ristiikkaa ja monien alojen luontevan rinnakkaiselon ymmärtämistä jopa yksis- sä ja samoissa toimijoissa.

Filosofiaton aikakausi ?

XIX vuosisadan Ranskan tekee filosofi- sesti vetovoimaiseksi eritoten sen filoso- fianhistoriallinen sivurooli. Kahden filo- sofisen kukoistuskauten välissä Ranska näyttää suorastaan olleen filosofiaa vailla. Ennen kaikkea Kantin johdosta filosofi- an painopiste siirtyi ranskalaisen ja brit- tivalistuksen piiristä Saksaan siellä myös pysyäkseen.

”Nykyään vallitsevat erottelut fiktion ja faktan välillä” tukkivat tietä. Niiden ”ylittämiseksi pitää palata aikaan, jolloin niiden erottamattomuus toimi luonnollisella tavalla.”

Klingen mielestä ”yleiskuvaus tuntuu oikealta”. Kaikkein ”tiukimmin rajatun filosofian kohdalla Ranskassa, kuten ymmärtääkseni Englannissakin, yleisesti tunnustettiin Saksan ylivalta.” (Hän toteaa, että Ranskassa osattiin yleisesti lukea saksaa, jonka puhuminen oli sitten kokoa- naan toinen asia.) Asetelma jatkui aina 1900-luvun alkuun, ”miksei sen jälkeen- kin, jos ajatellaan vaikka Heideggeria”.

Mutta minkä vuoksi filosofian harjoitus elpyi ja kukoisti Saksassa, kun se näytti Ranskassa menettävän elinvoi- mansa? Klinge ei hae vastauksia kansanluonteista tai yhteiskuntakehitysten omaleimaisuusistakaan. Hän kernaam- min kyseenalaistaa itse kysymyksen.

Ensinnäkin ”ammattifilosofien rooli Saksassa oli erityinen.” Samantyyppisen tehtävän omaksuivat Klingen mukaan Ranskassa ”kirjallisuuskriitikot – kuten Sainte-Beuve – ja aaterunoilijat – kuten Victor Hugo”. Yleisemminkin lankesi kir- jailijoille tärkeä moralistin osa. Klinge jatkaa, että ”yhteiskunnallis-poliittiset ajattelijat tai aateilijat kävivät painavaa keskustelua” Montesquieun-Voltairen- linjaa eri tavoilla jatkaen. Renanin kal- tainen suuri nimi taas muistuttaa erään- laisen laajan kulttuurifilosofian harjoituk- sesta. Keskustelun arvoisena kysymyk- senä Klinge pitää sitä, missä mielessä poliittinen filosofia oli filosofiaa.

Tilanne on suotuisa filosofiselle itse- reflektiolle. Yksikäsitteistä tai -ulotteista filosofiaa ei tarvitse koettaa paikantaa, tai siihen tyytyä. Päästään selventämään ranskalaisen filosofisuuden erityislaatua. Avuksi otetaan Alexis de Tocqueville. Julistettuaan Yhdysvallat kutakuinkin filosofiattomaksi maaksi ryhtyi tämä mat- kakuvaaja oitis luonnostelevaan maan asukkaitten uskomuksissa, asenteissa ja käytännöissä tavattavaa filosofisuutta.

Klinge ilahtuu de Tocquevillen huo- mioimisesta. Hänen tärkeytensä ei Klin-

gen mukaan ehdy ”näennäisesti Amerikkaa mutta tosiasiaa Ranskaa koskevaan kuuluisaan teokseensa”. Sen ja tekijänsä koko ”tyypin” kautta voisi kuvata historian ja filosofian moninaisuutta ja jälleen myös aikakauden porvarillistumiskehitystä. Vaan porvareista on keskusteltu jo pitkään, vieläpä varsin tocuquevilleläisessä hengessä. 1800-luvun muistetuin demokratian tulkki saa sen vuoksi näyttää suuntaa kansanvaltaistuvan Ranskan instituutioiden tarkasteluun.

Akateemistuminen

Kun vallankumousohallinto oli lakkauttanut vanhat yliopistot, Napoleon keksi perustaa joukon uusia. Klinge mainitsee ”tässä tärkeimpänä École Normale Supérieure”. Hän pitää 1800-luvun Ranskan yliopistolaitoksen organisaatiomuutoksia erittelemisen väärteinä jo senkin tähden, että suomalainen yliopisto saattaa ”saksalaisena ilmiönä” vinouttaa näkemystä. Ranskalaisyliopiston ytimen muodostavat yleisöluennot. Luennoitsija saatettiin erottaakin puheittensa todellisen tai pelätyn vaikutuksen johdosta, kuten kävi Quinet’lle ja Michelet’lle. Toissijaisiksi jäivät oppiartot, joita Collège de France ei antanut lainkaan. Klinge tiivistää: ”Suuri periaate oli luentojen julkisuus.”

Saksassa siirryttiin meritoitumaan yliopistosta toiseen, Klinge sanoo ja kontrastoi: ”Ranskassa kaikki, melkein kaikki, oli Pariisissa.” ENS:n käynyt toimi tavallisesti maaseutulyseon opettajana, joku ulkomaillakin, tai Ranskan osaksi liitetyssä Algeriassa. Mutta ”parhaat palasivat taas muutaman korttelin alueelle pääkaupunkiin”. Saksassa ”intellektuaalinen elämä tapahtui hyvin pitkälti pienissä yliopistoissa, niiden julkaisusarjoissa ja aikakauslehdissä”, Ranskassa taas Pariisissa. ”Tämä sääteli sen ilmenemismuotoja.” Yleiskuva terävöityy: urbaani vuorovaikutus ja julkisuus yliopiston erikoispiirteinä muistuttavat (suur- ja pää)kaupungistumisesta ja uudesta journalismista ranskalaisen porvarillisuuden runkopiirteinä.

Sotatappio Preussia vastaan saattoi vieroittaa ranskalaisia saksalaisen filosofian ihailusta. Sodan ja Pariisin kommuunin jälkeen syntynyt kolmas tasavalta omaksui kuitenkin huomattavassa määrin saksalaistyyppisen uuden koulutusstrategian. Klingen mukaan oppilaitosten tarjoama kasvatusta, sivistys, tiedot ja taidot alettiin nähdä yhteiskunnallisina, vieläpä sotilaallisina voimatekijöinä.

Ajateltiin, että Ranska hävisi sodan, koska ”preussilaiset olivat kaikki käyneet kansakoulun, osasivat ajatella ja toimia”. Järjestelmällisyys ja tehokkuus korostuivat. Klingen sanoin ”uudeksi kansalliseksi ideaalihakemoksi” sukeutui kansakoulunopettaja, joka tarjosi oppilaille luonnontieteisiin kytkeytyvää positivististyyppistä valistusta. Gallialaisen kylän vanhoillinen pappi ja radikaali opettaja muodostivat perusdialektisen parivaljakon.

Erot

Tänä päivänäkin Ranskassa vaikuttaa omanlaisensa oppineisuuden traditio. Se eroaa saksalais-yhdysvaltalaisesta ”yliopisto- ja oppituolisidonnaisesta ajattelusta”. Ranskalle tunnusomaisempaa on Klingen sanoin ”yksityisajattelu”.

Hän kysyy, ”mitä etikettejä liimataisiin” Sartreen tai Aroniin. Ja mikä onkaan ns. uusfilosofien, kuten Glucksmannin ja Lévyyn, suhde akateemisiin instituutioihin. Taaksepäin katsottaessa on tarjolla samankaltaista erikoisuutta tai epämääräisyyttä valistusfilosofien filosofisuuden laaduissa ja muodoissa.

1800-luvun lopulta vahvistuva saksalainen filosofianhistoriankirjoitus loi nykyäänkin vallitsevan arvojärjestyksen, joka etusijaistaa systeemikeskeisen filosofian. Sen kautta ei ranskalaisen filosofian merkitystä totisesti ole aivan helppo hahmottaa. Voltairekin kun Klingen välirepliikin mukaan oli ”varsinainen dekonstruktioinisti”.

Montaignen esseismi tai Voltairen runomuotoinen kommentaari Lissabonin maanjäristyksestä tuovat mieleen Hugon kaltaisen tuhattaiturin. Klingen suosikkikatkelmiin näyttää kuuluvan Hugon mahtirunoelman *La Légende des siècles* säkeet, joissa Aristoteleen suuruus ja tie-deihanne myönnetään. Tämä kuitenkin vain jotta päästään heti perään ilmaisemaan Sokrateen suurempi rakastettavuus ja hyveen ensisijaisuus.

Klinge sanoo, että Ranskassa Hugo saatetaan nähdä yhtä osaavaksi historioitsijaksi kuin Michelet tai Thierry. Nämä taas tunnustetaan verrattomiksi kirjoittajiksi. Kun sivutaan Balzacin yhteiskunta- tai arkianalyysia, Klinge viittaa kirjailijan maineeseen sosiologina tai yhteiskuntatutkijana.

Keskustelussa ollaan lähellä otetta, jonka Klinge on taipuvainen näkemään juuri 1800-luvun Ranskan *esprit*’n mukaiseksi. ”Nykyään vallitsevat erottelut

fiktio ja faktan välillä” tukkivat tietä. Niiden ”ylittämiseksi pitää palata aikaan, jolloin niiden erottamattomuus toimi luonnollisella tavalla.”

Klinge kieltää ja myöntää, että hän olisi pitänyt huolta filosofian avaramman tulkinnan mahdollisuudesta alan ammattilaisten nojautuessa suppeampaan itse-tajuun. Hän kokee kyllä ilmaiseensa, kuinka monet väheksytyt tai väistellyt ajattelutavat tai ajattelijahahmot ”kuuluvat sivistykseen, ovat muistamisen arvoisia”. Mutta ei hän ole ”nousseut niin korkeille koturneille”, että kulkisi julistamassa sitä ja tätä filosofiaksi.

Jos filosofit haluavat nähdä toimenkuvansa ja traditionsa totuttua moniulotteisempina, ei Klinge tätä suinkaan vastusta. Päävastoin. XIX vuosisadan ranskalaisuuden käsittelystä voi hyvinkin johtaa yleishyödyllisen imperatiivin: ”Filosofian käsite on saatava laajentumaan.”

Viitteet

1. Quinet 1831, 150-3.
2. Renan 1848/1890, 271.
3. Taine 1868, 303.
4. Klinge 1994, 329-30.
5. Klinge 1991/1989, 151.
6. Klinge 1998, 189-91.
7. Renan 1848/1890, 44.
8. Ks. Klinge 1998, 182-206. Tämä kirjan luku ”Historia on ylösnousemusta” on tärkeä myös Ranskan 1800-luvun aatekeskustelun kannalta.
9. Renan 1848/1890, 82.
10. Klinge 1991/1989, 174-89.

Kirjallisuus

- Matti Klinge 1972, *Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta*. 2. p. WSOY, Helsinki 1983.
- 1991, *Romanus sum. Kirjoituksia Euroopasta*. Otava, Helsinki.
- 1994, *Porvariston nousu*. Otava, Helsinki. (Ilmestyi alunperin 1986 *Otavan maailmanhistorian* 14. niteenä.)
- 1998, *Idylli ja uhka. Topeliuksen aatteita ja politiikkaa*. WSOY, Helsinki.
- Edgar Quinet 1831, *De la révolution et de la philosophie*. Ote artikkelista teoksessa *Philosophie, France, XIXe siècle. Écrits et opuscules*, toim. Stéphane Douailler, Roger-Pol Droit & Patrice Vermeren. Le Livre de Poche, Paris 1994, 149-59.
- Ernest Renan 1848/1890, *L’avenir de la science. Pensées de 1848*. 17. p. Calmann-Lévy, Paris 1922.
- Hippolyte Taine 1862, *Le bouddhisme*. Ote kirjasta *Nouveaux essais de critique et d’histoire* teoksessa *Philosophie, France, XIXe siècle*, 417-66.
- 1868, *Les philosophes classiques du XIXe siècle en France*. 3. korj. p. Hachette, Paris. (1. p.: *Les philosophes français du XIXe siècle*, 1857.)